BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEMESİ

Nureddin Ferruh Alkend – *Ahrar Fırkası Ve II. Meşrutiyet Anıları*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2017, ISBN 978-605-5160-66-1, SS. 135.

Serkut Alparslan

Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
e-mail: serkut.alparslan@outlook.com
ORCID ID: 0000-0001-5593-9267

Near East Historical Review

11/2, April / Nisan 2021
e-ISSN: 2717-6363 (Online)
www.nehrreview.com

Article Type - Makale Türü : Book Review / Kitap İncelemesi
Received Date - Geliş Tarihi : 01.03.2021
Accepted Date - Kabul Tarihi : 25.03.2021
Pages - Sayfa : 57 - 66

doi : <http://dx.doi.org/10.29228/nehrreview.49773>

Citation - Atıf : Serkut Alparslan, “Kitap İncelemesi: Nureddin Ferruh Alkend – *Ahrar Fırkası Ve II. Meşrutiyet Anıları*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2017, ISBN 978-605-5160-66-1, SS. 135.”, *Near East Historical Review*, 11/2, April, 2021, pp. 57 - 66

Near East Historical Review

11/2, Apil - Nisan 2021

57 - 66

Book Review / Kitap İncelemesi

BOOK REVIEW / KİTAP İNCELEMESİ

Nureddin Ferruh Alkend – *Ahrar Fırkası Ve II. Meşrutiyet Anıları*,
Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2017, ISBN 978-605-5160-66-1, SS.
135.

Serkut Alparslan

Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
e-mail: serkut.alparslan@outlook.com
ORCID ID: 0000-0001-5593-9267

İncelediğimiz kitap, “Nureddin Ferruh Alkend - Ahrâr Fırkası ve II. Meşrutiyet Anıları”dır. Yazarı ise II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde diplomat, siyasetçi ve şair kimlikleriyle tanınan “Nureddin Ferruh Alkend”dir. İstanbul doğumlu olan yazar, 1877-1955 yılları arasında yaşamıştır. Yaşamı süresince diplomat kimliğinden ziyade Osmanlı Ahrâr Fırkası’nın kurucusu ve genel sekreteri olarak anımsanmıştır. Nureddin Ferruh Bey, Divan-ı Hümayun Teşrifatçısı Mehmed Ferruh Efendi’nin evladı olduğu ve Sultan Hamid döneminde Babialı Amedî Odası’nda memurluk yaptığı için devletle erkenden tanışmış bir kimsedir. ‘Feylesof’ lakabıyla bilinen Rıza Tevfik hocasıdır. Demokratlarda sık rastlandığı üzere Japonya’ya son derece imrenir. Batı kültürüne özellikle hayrandır. Ancak Sultan Hamid’in memurlara yurt dışına çıkış kısıtlaması getirmesinden ötürü Batı tahsili alamadığı için mevcut rejime bilenmiştir. Bu yüzden Jön Türklerle ve bu ekolün kutuplarından Prens Sebahattin’le ve ideolojisi adem-i merkezîyetçilikle ünsiyet geliştirmiştir. Anılarındaki coşkunluğa bakılırsa, II. Meşrutiyet’in ilanını kutlayan halkı örgütlemekle, 31 Mart Olayı’na çanak tuttuğu söylenen Ahrâr Fırkası’nın genel sekreteri olmakla övündüğü söylenebilir. Sırasıyla, Londra Sefareti evrak memurluğu (1910-13), müsteşarlığı (1913), Amerika Sefareti geçici görevi (1914), Lahey Sefareti ikinci katıplığı, Moskova Büyükelçiliği müsteşarlığı, Türk-İran Tahdîd-i Hudûd Komisyonu Türk Heyeti temsilciliği, Suriye Tahdîd-i Hudûd Heyeti müşavirliği, Budapeşte Büyükelçiliği maslahatgüzarlığı ve büyükelçiliği (1927-28), Japonya Büyükelçiliği geçici maslahatgüzarlığı (1939), Berlin Büyükelçiliği müsteşarlığı (1939-41) vazifeleriyle adını tarihe yazdırmıştır.¹ Bununla beraber edebiyatçı kimliğiyle yazdığı şiirleriyle adından söz ettirmiştir. Kitabı,

¹ Eserin “memuriyetleri” başlıklı bölümünde verilen kronoloji ile hatıratın olay örgüsünde verilen memuriyetleri arasında çelişkiler vardır. Örneğin, Lahey Sefareti müsteşarlığı ifadesinden sonra “ardından” ibaresi kullanılarak, Moskova Büyükelçiliği müsteşarlığı görevine yer verilmiştir. Ne var ki, “İki Zıd Yol Karşısında” başlıklı bölümde, yazar kendi ağzından ‘1913’ten 1915’e değin Londra Sefareti’nde bulunduğunu’ bildirdiği gibi, memuriyetleri kısmında değinilmeyen Amerikan Sefareti ve Lahey Sefareti maiyetindeki görevini 1914 dolaylarında icra ettiğine ilişkin çatışık bilgiler bağışlamaktadır. Sonuçta, Sayın Alkend’in meşrutiyetin genel havasına uygun biçimde aynı anda birkaç görevi üstlenmiş olma ihtimali, karmaşık bir izlenim uyandırıyor olabilir. Buna rağmen verdiğimiz sıralamanın hemen hemen doğru olduğuna inanıyoruz.

sağlığında yayımlanmadığı için torunu Aziz Başaran'ın katkılarıyla Prof. Dr. Ali İhsan Kolcu'nun editörlüğünde Salkımsöğüt yayınlarından Erzurum'da 2017 yılında basılabilmektedir. Eser, ön söz ve dizin dahil 135 sayfadan ibarettir. Öncelikle “İçindekiler” bölümüne yer verilerek yazarın öz geçmişi verilmiştir. Ardından “Nureddin Ferruh Alkend'in Anıları” isimli üst başlık altında, sırasıyla “Nureddin Ferruh Alkend'in Hayatına Dair Bazı Notlar, Meşrutiyet'in İlanı, İttihat ve Terakki Cemiyeti Rüesasının İstanbul'a Muvasalatı, Merkeziyetçilik ve Tevsi-i Mezuniyet, İki Zıd Yol Karşısında, 31 Mart Vak'asından Sonra, N. Ferruh Alkend'in Nezahet N. Ege Hanım'a Mektubu, Sebahattin Bey ve 'Adem-i Merkeziyet, Nureddin Ferruh'un Bir Mektubu” alt başlıkları açılmıştır.

Kitabın, temel **niteliği** 1908-1910 yıllarını kapsayan “anı-hatırat” olmasıdır. Yazar, 1908-1910 yıllarına yoğunlaşırken 1911'den başlayıp 1941 tarihine kadar süren otuz senelik diploması kariyerine ilişkin “fasıllar ve kıssalar” bağışlamayı ihmal etmemiştir. Batı kültürüne aşina ve hayran olduğunu J. Rousseau'nun “En büyük amel-i muvaffakiyet imandır.” özdeyişini ve Voltaire'in “En büyük hatalar en büyük dehalat tarafından yapılır.” önermesini aktararak sezdirmektedir. Alıntılarla şiirlerle anılarını bezediğini ayrıca ifade etmek gerekir. Bektaşî olan Tahsin Efendi'nin öğrencisi, şair ve diplomat Abdülhak Hamit'i çağrıştırarak bu devrin aydınlarının ve diplomatlarının şiire düşkünlüğüyle (romantizmiyle) uyumlu bir profil çizmektedir. Eser, Esat Cemal Paker gibi muhalif diplomatların siyasi anılarıyla ayrıca bağdaşmaktadır. Öte yandan, yazarın Doğu ve Güney Doğu Anadolu sınır belirleme komisyonlarında görev alması, Ermenice, Latince Fransızca öğrendiğine ilişkin çerçeveyi tamamlamaktadır. Bununla birlikte Prens Sebahattin'le ilgili yazarın yorumlarını içeren 1954 tarihli özel bir mektup esere ilave edilmiştir. Bu minvalde “genel bakımdan” II. Meşrutiyet'e (1908-1918) ve “özelde” ise Ahrâr Fırkası'na (1908-1910) ilişkin hatıralar barındırdığı için kitabın ismi temel içeriğine de karşılık gelmektedir. Bu itibarla edisyon bakımından başarılı sayılabilir. Sonuçta kitap, edebiyat ve siyaset tarihi alanını kapsayan anı-hatırat türüdür.

Esere iyice eğilmek gerekirse, **konusunun** genel olarak, gençliğinden beri Sultan Hamid'in baskıcı yönetiminden her fırsatta yakınan Nureddin Ferruh Bey'in, Ahrâr Fırkası'nın kurulması için gösterdiği gayretlerden ve karşı devrim girişiminden sonra İttihatçılar tarafından yapılan baskılar neticesinde “zoraki diplomathlığı” kabul ederek, kâtip-i umûmîliğini üstlendiği Ahrâr Fırkası'nı feshetmesidir (30 Ocak 1910). Genel konu açısından Alkend'in Sultan Hamid'e duyduğu öfkenin ve olgunlaşan muhalif görüşlerinin etkisinde bir fırka kurmayı başından itibaren tasarladığı ancak Ahrâr'ı kurduğu zaman karşısına, ideolojik bölünme yaşadığı eski cemiyet arkadaşlarından İttihatçıların çıktığı belirtilmiştir. Osmanlı'nın demokratik bir iklime kavuşturulması, Alkend'in gençliğinden itibaren düşlerini süslemektedir. Sözüm ona hayallerini gerçeklemek için asgari kazanımlara razıdır. İttihat ve Terakki'nin gizemli ve devasa gücü karşısında, seçimleri kazanmayı ummaz bile. Fırkası, muhalif fırka olma iddiasıyla boy göstermeyecektir. Batı demokrasisinin zeminini yaratmak adına “muvazene (denge) ve murakabe (denetleme) fırkası” nitelikleri taşıyacaktır. Bu bağlamda eserin genel konusuna bu tarz motiflerin sıklıkla işlendiğini hatırlatmakta fayda vardır. **Orta alt konusu** ise eski bir Jön Türk olan Nureddin Ferruh Bey'in, Ahmet Rıza Bey'in “merkeziyetçilik” ideolojisi ile Prens Sebahattin Bey'in “tevsi-i mezuniyet”i arasından gençliğindeki ideolojik özlemlerine uygun biçimde tevsi-i mezuniyet'i tercih etmesidir. İdeolojisini kasten tevsi-i mezuniyet ismiyle anmaktadır. Çünkü adem-i merkeziyetçilik ile tevsi-i mezuniyet'in birbirinden farklı kavramlar olduğuna inanmaktadır. Prens Sebahattin'in 1902'de Paris'te kurduğu “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti”nin ideolojisi üzerindeki tartışmaların çeviri (lisan) sorunundan kaynaklandığını önemle vurgulamıştır. Kısacası, Prens Sebahattin'in “decentralisation” sözcüğünü başka türlü çeviremediğini açıklamakta sakınca görmemiştir. Nureddin Ferruh Bey ise çeviri deneyimine rağmen savunusunda ısrarcı davranmıştır. Açıkçası, dil çağdaşlaşmasının henüz gerçekleşmediği devirde, ne Alkend gibi bürokratlar batıyı tam manasıyla anlayabilirdi, ne de Prens Sebahattin

gibi ideologlar anladığını karşılayacak sözcük bulabilirdi.² ‘Decentralisation’ yazarın, demagoji sınırlarını keşfetmek için anahtar işlevi görür. Yani, anlam evrenlerine, samimiyetinin nerede başlayıp bittiğine, dair ipuçları sunarak, okuru anakronizmden korur. Nitekim, alıntıladığımız bu mesele hatıratın *en alt konularını* teşkil etmektedir.

Teması ise, istibdat olarak nitelediği dönemin, 31 Mart Ayaklanması ile son bulmadığı; İttihat ve Terakki’nin bunun mirasçılığına soyunduğudur. Yazar, istibdat rejiminin son bulmadığına ilişkin tezleriyle İttihatçıların merkeziyetçilik ideolojisini mahkûm etmek istemiştir. Bu bağlamda eserin temasının tam karşılığı adem-i merkeziyetin veya tevsi-i mezuniyetin Türkiye’ye uyumlu olacağıdır. Dolayısıyla Alkend, siyaset ve diplomasi literatüründe “önleyici vuruş” şeklinde tabir edilen ünlü doktrini adeta tarih sahasına taşımış ve uyarlamıştır. Said Paşa’nın, tarihin kendisini kötü yazmaması için, İbnülemin Mahmut Kemal İnal’a Ayasofya’nın çevresindeki loş ışıkların altında adeta yalvarıp yakarması benzeri küçük durumlara düşmeyi reddettiği gibi, tarihi saptırma gayreti gösterdiği anlaşıyor. Gerçi, Said Paşa’nın tarih anlayışı, “tarih sınırlı zamanların değil yüzyılların malı ve hakkı olduğundan ne oluyorsa o yazılmalıdır.”³ ilkesiyle, Alkend’den ayrışır. Aşağıda imleyeceğimiz üzere, Talat Bey’in Amerika’da yeni açılacak ‘başkonsoloslukta’ çalışma teklifini beğenmeyip, ‘büyükkelçilikte’ evrak memurluğu gibi düşük seviyedeki görevi yeğleyen gururlu karakteriyle, görüşlerini ‘eksik veya yanlış bilinen doğrular’ üzerinden savunmayı ustalıklı becerebilmiştir. İstibdatın “el değiştirdiğine” yönelik tezleri pejoratif anlamı bir tarafa bırakılırsa, Türkiye tarihinin belli başlı yönetme olgularını kapsayan ‘devlet ve siyaset’ten tutun ‘meşrutiyet’ kavramının etimolojisine; Sultan Hamid’in hayranı olduğu Alman askeri ve siyasi ekolünün, İttihatçılar’a yansımaya varıncaya değin, tutarlılık arz etmektedir.⁴ İstibdat sözcüğünü, tahakküm düşkünlüğüyle eşitleyip, “yoksa devletin ruhlarımıza aşıladığı bir maraz mı?” diyerek ayrıca sorgulamıştır. Felsefesiyle, biat kültürünün varlığının tespitini ‘güç bela başarabilmesine’ karşın, sorunu sadece devlete hasretmiştir. Klasik devirde, hanedanın “Osmanoğlu” tabiriyle küçümsenmesinin altında yatan lümpen yaklaşımı sorgulamamıştır. Hatta, Osmanlı’nın İlhanlı ve Selçuklu yönetimine bağlılığının ve Azerî-İranlı bürokratlara duyduğu gereksinimin -sırasıyla- hangi hiyerarşik ve ontolojik çerçeveye sığdığını hiç düşünmediği kolayca fark ediliyor.⁵ Modern ve post-modern tarihçilerin İttihatçıları felsefesizlikle tanımlayan (doğru olanın yerine makbul olanı yeğlediğini ileri süren) makalelerine referans teşkil edebilecek ifadeleri cabasıdır. Osmanlı tarihi boyunca eşi benzeri görülmemiş ataletin ve mantıksızlığın hüküm sürmeye başladığını temaya işlemesi boş yere değildir. Atalet meselesi bağlamında, İttihatçıların halk tabakasından (alt-orta sınıf) gelen kimseler olarak, soylulara özgü ‘sorumluluk duygusu’ndan yoksunluğuna dikkat çekmeye çalışmıştır. İttihatçıların eylemlerini “şuursuz küstahlıkla” nitelemekle yetinmeyip, 1954’lerdeki demokrat muhalefeti eylemsizlikle ve siniklikle eleştirmekten kendini alamamıştır. Demokratların genelde merkeziyetsizlikle özdeşleşen ‘âyan, aydın, ağa, eşraf’ sanıyla anılması, sahiden de üzerinde durulmayan ender meselelerdendir.⁶ Mantıksızlık meselesi doğrultusunda ise Sultan Süleyman figürüne sıklıkla başvurmuştur. Sınır komisyonu görevi sırasında, Sultan Süleyman’ın İran seferi sırasında takip ettiği sarp yolları ve vahşi dağları gördüğü için Turancılığın kolay bir iş olmadığına ikna olmuştur. Zannınca, Turancılık kolay olsaydı, Sultan Süleyman kimseye fırsat bırakmazdı.

² Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016 s. 253-270.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 137.

⁴ İttihatçıların, Sultan Hamid devrinden bakiye İngilizci Kamil Paşa yerine Said Paşa’yı tutması sanırsız önermemizi daha anlamlı kılacaktır. Ya da tersten okursak, Ahrar Fırkası’nın temasta bulunduğu Said Paşa yerine ailesel ve liberal görüşleri yüzünden İttihatçılarla uyuşamayan Kamil Paşa’yı 1908 seçimlerinde listenin başına koyması, anlaşılır bir şeydir.

⁵ Bu manzarada Çandarlı faktörünün rolü önemlidir. Bakınız: Halil İncalcık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 12, 97.

⁶ Buna karşın teğet geçtiği iki husus var: Birincisi, İttihatçıların “vatanseverliği”. İkincisi, Demokratların siyaseti “bütünleme eğilimi”. İlkinin ardında “hataların”, diğerinin ardında “çelişkilerin” resmi yatıyor olmalıdır.

Alkend'in her sözcüğü titizlikle seçtiği düşünülürse, temasını sağlam bir zemine oturtma kaygısını kolayca hissederiz.

Öznesine geldiğimizde, İttihatçıların triumvirasından sayılan Talat Bey tarafından yöneltilen örtülü tehditlere katlanmak suretiyle bu rolü Alkend bizzat üzerine almıştır. Denilebilir ki, özne, konu ve tema birbiriyle tamamen örtüşmektedir. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, incelediğimiz eser anıdan ziyade “reddiye” mahiyeti taşımaktadır.⁷ Çünkü tartışmalı siyasi kariyerine ve fırkasına yöneltilen eleştirilere yanıt verme “**amaci**” taşımaktadır. Bu bağlamda, şahsını ve mensubu olduğu fırkasını haklı çıkarmak için dönemin İttihatçı yazarlarının makalelerine çok sayıda atıfta bulunmuştur. Bunlar arasında, *İttihatçı Ahmed Rıza Bey*, *Hüseyin Cahit Yalçın*, *Hüseyin Hilmi Paşa*, gösterilebilir. *Ahmed Bedevi Kuran*, *Prens Sebahattin ve Şeyhülislam Cemaleddin Efendi* gibi Ahrâr tandanslı isimlerle görüşlerini pekiştirmeyi ihmal etmemiştir. Başvurduğu yazınlardan en çarpıcı olanı hiç kuşkusuz Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1 Ağustos 1324 tarihli “*İslahata nereden başlamalı*” başlıklı baş makalesidir. Makaleden çıkarmak istediği hisse özetle şudur: ‘*Siyaset ya baskı ile ya demokrasi ile icra edilirdi. İttihatçılar, Hamidiye rejimi altında vesayet içerisinde yaşadıkları için vesayetin argümanlarını öğrenmişlerdi. İşbu sebeple İttihatçılar çaresiz en iyi bildikleri yöntemi uygulamak istemişlerdi.*’ Bu durumda yazarın ‘*kendince*’ haklı nedenleri vardı. Demek ki, merkezîyetçilik çaresizlikten başvurulmuş tali bir yoldu. Şu hâlde uygulanması gereken adem-i merkezîyetçilik (!) Ahrâr Fırkası, 31 Mart’ı başlatmamış bile olsa, softaları el altından desteklemekten yüksünmeyerek, hem Sultan’dan hem de İttihatçılar’dan tek seferde kurtulma fırsatını kaçırmaması gerekirdi (!) Yazar, “*Merkezîyetçilik ve Tevsi-i Mezuniyet*” alt başlığı altında toplanan anılarında bildirilen konuya yönelik propagandist beyanlarda bulunmayı uygun görmüştür. Kısaca şunu savunmaktadır: ‘*Gerçekte, Prens Sebahattin’in adem-i merkezîyetçilik ile kastettiği Mithat Paşa’nın tevsi-i mezuniyeti’nden başka bir şey değildir. Yani adem-i merkezîyetçilik kavramı bir çeviri lisan sorununa işaret ediyor olup; yerel idarelere muhtariyet değil, sadece kuvvet ve yetki bağışlamayı öngörmektedir.*’ Yazar, bu vesileyle “*siyasi*” mananın değil “*idari*” mananın kullanıldığı hususunda uyarıda bulunmak istemiştir. Kısacası, eserde tevsi-i mezuniyetin Türkiye’ye yarıştığı fikrinin savunulması amaçlanmıştır.

Alkend bilgi dağarcığı son derece geniş bir diplomat olmasına rağmen, Mithat Paşa’nın adem-i merkezîyet tasarılarını revize ederek, tevsi-i mezuniyet ismi altında yeni sultana sunduğundan⁸ hiç bahsetmiyor. Anlaşıldığı üzere, anılarını kaleme alırken, şahsını ve fırkasını üslûp canbazlığını andıran teknikle aklama amacını gözetmiştir. Bunu icra ederken ise “**sokratik yöntem**” ‘*çağrıştıran*’ bir üslûba sıkça başvurduğu gözlemlenebilmektedir. Gerek üslûbu bakımından, gerekse atıflarına konu kimselerin pozisyonu itibarıyla soru-yanıt yöntemini çağrıştırması, esasen yazarın edebi kimliğinin ve diplomasi sanatının inceliklerine vakıflığının izdüşümleri olarak yorumlanabilir.⁹ Örneğin, İttihatçılar’ın, Ahrâr Fırkası’nın Türk düşmanı unsurlardan teşkil edildiğine yönelik eleştirilerine: “*Acaba, bu Türk düşmanı unsurlar hangi unsurlarmış, Araplar, Arnavutlar yahut Hristiyan Osmanlılarla Rumlar, Ermeniler mi imiş? Hicaz Mebusu Kasım Efendi hariç tek bir Arap mebusu, Arnavutlardan da Berat mebusu İsmail Kemal Bey’den başka tek bir Arnavut mebusu Ahrâr Fırkası’ndan geçmezdi.*” savunmasını geliştirmiştir. Bahse konu içeriğini, amacını, yöntemini ve üslûbunu, Ahrâr Fırkası’nın zaten az sayıda kişiden teşkil edildiği mütearifesi (aksiyonu) ile göz önüne aldığımızda bile güvenilirliği hususunda son derece kuşku duyabilmekteyiz. Söz gelimi, karşı devrim girişiminin arifesinde, eşinin kâbus görerek kendisini Mısır’a gitmeye teşvik etmesi, başlangıçta fırkanın tasarladığı bir program gibi görünse de şaibeli bir durumdur. Tahminimizce, İttihatçıların tehditlerinden ve

⁷ Bu nedenle, eserini “*tarih metodolojisi*” üzerinden incelemeyi uygun bulduk.

⁸ N. Berkes, *a.g.e.*, s. 312, 317.

⁹ Ne var ki, “*siyaseti ve diplomasiyi yazımdaki ince farklardan ve davranış ustalıklarından ibaret sanmak*”, meşrutiyet döneminin yaygın hastalıklarından biridir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: T.Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 137.

Hasan Fehmi suikastinden endişeye kapılarak, firar etmiş olması pek muhtemeldir. Dr. Bahaeddin Bey'in, Ahrârcı Şevket Bey'i "*bilin ki hayatınız benim şu iki dudağımın arasındadır*" sözleriyle sindirmeye çalışmasından başka, Talat Bey'in Nureddin Ferruh Bey'i İstanbul'a davet edip, görüştükleri sırada "*bizim gayretlilerden birinin yaranmak için sizi vurmayacağını temin edemem*" dediğine yer verilmiştir. Normalde, Talat Bey'in, asabiligini sıkça açığa vurduğu tarihi bir vakadır. Ahrârcıların meşhur isimlerinden Rıza Nur Bey, yazdığı bir makale yüzünden Talat Bey'in "*kefenini hazırla!*" dediğini aktarır.¹⁰ Alkend'in meslektaşı Asım Bey'in raporlarında "*Talat Paşa'nın öfkesini yatıştırmayı bileceğini umuyorum.*"¹¹ ibaresine yer vermesi de sözü edilen çıkarsamamıza çok uygun düşmektedir. Bu durumda karşımıza iki seçenek çıkmaktadır: Birincisi, Talat Bey, Türk geleneğindeki elçilik sürgünü uygulamasından hareketle, Nureddin Ferruh Bey'in diploması meziyetleri ile nazik yapısı arasındaki dengeyi gözeterek, örtülü tehdit yoluyla Amerika konsolosluğuna gitmeye ikna ederek merkezden uzaklaştırmayı planlamıştır. İkincisi, Alkend, Talat Bey ile münasebetini ve diyalogunu yumuşatarak aktarıyor ki haysiyetine zarar gelmesin. Her iki koşulda, lisan-ı münâsibe dair meziyetleri İttihatçılar tarafından dahi takdir edilen Nureddin Ferruh Bey'in "*ürktüm ve kaçtım!*" veya "*biat ettim ve sürüldüm!*" ibareleriyle tarihe not düşme samimiyetini gösterebileceğine inanmak safdillik olacaktır. Üstelik, anıların bir kısmının halen kayıp olduğu ve yazarın 7. sayfanın sonundan 11. sayfaya atladığı editör tarafından esere kaydedilmiştir. Ayrıca, kitabın son sayfasındaki cümlelerden satırların devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, eserin kritik önem taşıyan '*Ahrar-Britanya-31 Mart*' denkleminde temas eden '*muhtemel*' pasajlarına müdahalede bulunulduğunu düşündürmektedir. Kayıp pasajların önündeki satırları turnusol misali tahlil ettiğimizde, tahminimizin renginin değişmediğini ifade etmeliyiz.

Bu arada eser, 31 Mart Olayı'nın şeriatçı-karşı devrimci ayaklanma olup olmadığı konusunda tanımlama ve tarif problemlerini en aza indirgemeye yardımcı vazife üstlenmektedir. Temelde doğru kabul edilebilecek "*Ahrâr'ın kontrolü dışında gelişen şeriatçı ayaklanma olduğu*"¹² önermesinin dışında kalan kimi tezlerin, netameli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü, tarihçilikte en değerli yöntemlerden biri olarak kabul edilen "*genellemeyi*" şiddetle eleştiren zihniyetin, Ahrâr'ı, ulemayı ve bunlarla iltisaklı kimseleri gerici softalarla "*tastamam*" aynı kefeye koyması, anakronik olduğu kadar, son derece şaşırtıcıdır da. Bilindiği üzere, Ahrâr'ın öne çıkan üyeleri, İsmail Kemal Bey¹³ timsali, köklü ailelerden gelen aydın kimselerdir. İsmail Kemal Bey özelinde amaçları meşrutiyet rejimini yıkmak değil, muhalefeti iktidara taşıyarak, Arnavutluğun bağımsızlık hedeflerini kolaylaştırmaktır.¹⁴ Alkend'in ailesel kökleri konusunda bilgilerimiz sınırlı olmakla birlikte, devletle hem babasının hem şahsının güçlü bağlar kurduğunu öğreniyoruz. Dedesinin Çerkes kökenli olması¹⁵ ise siyasi, ideolojik ve mezhepsel referansları konusunda tahmin yürütebilmemiz açısından çarpıcı ayrıntılardandır. Osmanlı Devleti'nin Çerkesleri bir hayli istihdam ettiğini hatırlayıp, terazinin diğer kefesine koymamıza yardım etmesi önemlidir. Bunu bir çeşit "*hizmet aristokrasisi*" şeklinde tanımlamak mümkündür. Keza, Alkend'in '*hedef aldığı*' İttihatçı Asım Bey'in kitabı İslâm referanslarının ve formasyonun üstünlüğünü hesaba kattığımızda, ulema iltisaklı kimseler arasında bile zıt kutupların yer aldığına dair ipuçları buluruz. Meşrutiyet dönemi, Erken Cumhuriyet'in din ve mezhep yaklaşımının

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 175.

¹¹ Serkut Alpaslan, *Meşrutiyet Dönemi Hariciye Nazırlarından Asım Bey'in (Mustafa Asım Turgut) Osmanlı/Türk Diplomasisindeki Yeri (1908-1918)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018, s. 54.

¹² Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015, s. 263-275.

¹³ Kanuni döneminde Trablus'u fetheden Kaptan-ı Derya Sinan Paşa sülalesinden geldiği iddia edilmektedir. Bakınız: Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar, II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Kitapları Yayınları, İstanbul 2004, s. 92.

¹⁴ B. Çelik, a.g.e., s. 150.

¹⁵ Ali İhsan Kolcu, *Serbest Şiirin İlk Kuramcısı: Nureddin Ferruh Alkend, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Salkımsöğüt Yayınları., Erzurum 2017, s. 5.

habercisi olduğu izlenimini vermektedir. İttihatçıların, (Asım Bey örneğinde) milli ve dini duyguları kabarık kimseleri tercih eden tutumu, Tek Parti'nin tercihlerine yansımakla kalmayıp, 1950 seçimleri sürecinde yerel imamlarının Demokratlar yerine Cumhuriyetçilere bel bağlamasına¹⁶ varıncaya kadar etkili olmuş gibidir. Kısacası, eser dolaylı yoldan işaret ettiği, hedef aldığı kişiler ve ideolojiler aracılığıyla, yazarının kâh gericilerle kâh ulema hizipleriyle arasındaki mesafesini aydınlatır. 31 Mart Olayı'ndan önce firar ettiğine yorulabilecek bölüme geldiğimizde ise Nureddin Ferruh Bey'in, Mısır'a fırkanın tanıtımını yapmak üzere İstanbul'dan ayrıldığına ilişkin anekdotlar karşılıyor. Bu bağlamda, fırkanın genel sekreterinin karşı devrim girişiminde fiilen yer almadığı rahatlıkla çıkarsanabilir. Kamil Paşa'nın orijinalde ne Ahrar'a ne İttihat'a yaslandığı için, İttihatçıların ilk hücumuyla devrildiğine yönelik savlarını ise Kamil Paşa'nın yalnız kendine güvenen karakterde oluşuyla açıklanmıştır. Kamil Paşa'nın düşüşünü İngiliz diplomasisinin, İngiltere aleyhtarlığı olarak yansıtmayı başardığına ilişkin tezlerle¹⁷ beraber düşündüğümüzde, karşı devrim girişimine doğru akan suyun sanıldığı ölçüde berrak renkler taşımadığı meydana çıkar. Kısacası, gerçek ve tarihi gerçek arasındaki farkın açıldığına tanık oluruz.

Belki de esas sorun, doğu toplumlarına özgü despotizmin ve soyut düşünce noksanlığının tarihçiliğimizi karakterize etmesinde saklıdır. Nasıl ki, Habsburglar'ın Bosna-Hersek'i ilhakı (1908), Osmanlı'ya savaş açmasıyla eşanlamli değilse¹⁸, 31 Mart Olayı'nda adı sıklıkla anılan Arnavutların otonomi talepleri, doğrudan Osmanlı'yı hedef almamaktaydı.¹⁹ Üstelik, Sultan Hamid'in anayasalı mutlakiyetçilik içerisinde bile mizaca göre siyasete mecbur kalması, yalnızca, İttihatçıların bir süreliğine adem-i merkeziyetçiliğe gözlerini kapamalarını veya Balkanlar kaybedildiğinde *'Türkiye'nin üçüncü derecede bir Asya devleti'ne döneceği*²⁰ korkusunu açıklamakla kalmaz. Yeni Türkiye'nin demokrasiye hazır olup olmadığı tartışmalarının uzun süredir gündemi meşgul ettiği Erken Cumhuriyet atmosferinde, Süleyman Demirel'in, *"Türkiye yönetilemez ancak idare edilir"* önermesini erkenden temellendirir. Başka bir ifadeyle, *'aydın ile cahil, avam ile havas, batı düşünüsü ile doğu kafası, devlet ve toplum, din ile dünya'* arasındaki uçurumun asırlar boyunca aşılabilmesi²¹ yüzünden, kabaca ve en gevşek anlamıyla kelam yerine felsefe²² tarafında yer alan, kitabî olmayan mezhepsel referansların gizlice rol oynadığı, tarih yazımını da metodolojiden uzaklaştırdığı, geleneğe uygun düşerek siyasallaştırdığı, nihayetinde aydın despotizminin tesisine çalıştığı söylenebilir. Çünkü, incelememize konu eserin kaynaklık ettiği *"merkeziyetçilik mecburiyetten başvurulmuş bir yoldur."* önermesi, bağlam ve kronoloji esas alındığında gerçekte I. Meşrutiyet dönemine damgasını vuran mizaca göre muamele siyasetinin ve II. Meşrutiyet döneminde esneklik tanınan adem-i merkeziyetçilik ideolojisinin, çaresizlikten başvurulmuş bir seçenek olduğuna işaret eder. Benzer şekilde, karşı devrimin, alt perdede gerici bir ayaklanma, üst perdede ise büyük güçlerin rol aldığı fırka çekişmesi olduğunu ayırt etmeyen tarihçilerin makaleleri de nesnellikten uzaktır. Demek ki, devlet ve toplum kavramıyla sorun yaşadığı halde, kendini ve titrindikileri, resmi tarih yazımı kisvesiyle aklamaya veya yüceltmeye çabalayan Aşıkpaşazade²³ler olmuştur, olacaktır.

¹⁶ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı Ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 103.

¹⁷ Orhan Koloğlu, "İttihat ve Terakki Partisi'nin Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 235.

¹⁸ F.R. Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çeviren: Ahmet Fethi, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2013, s. 69.

¹⁹ B. Çelik, *a.g.e.*, s. 523.

²⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, *Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914*, Libra Yayınları, İstanbul 2015, s. 56.

²¹ N. Berkes, *a.g.e.*, s. 254.

²² Kelam ve felsefe çatışmasını, dinsel-mezhepsel referanslardan "nispeten" uzak bir çerçevede kullandık. Bununla birlikte kitabî İslam'ın, evrensel yaklaşımlarla (örn. Karl Popper) uyum sergileyen, problemlere yaklaşırken metot kullanmayı vazeden prensiplerini unutmadık.

²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 21.

Alkend'in anakronizmi ise başat açıdan devlet ve fırka adamlığı ayrımını gözetmemesinde başlayıp, -Türkiye'nin kaygılarını uzak tarihten verdiği örneklerle çeşitlendirmesine rağmen- yakın tarihteki tanıklıklarının dar kapsamı üzerinden değerlendirmesinde sona erer. *Birincisi*, “İttihat ve Terakki Cemiyeti Rüesasının İstanbul’a Muvasalatı” alt başlığı bünyesinde verilen diyaloglara göre, “demokratik rejimlerde hiçbir partiye istinâd etmeyen hizmetlerin artık yaşayamayacağı” fikrindeki Alkend, ‘devlet adamının tarafgirlikler yapamayacağını’ savunan rafine bir diplomatı hayretle karşılamış; fırkasındakiler ise kahkahalara boğulmuşlardı. Alkend ömrünün son senelerine geldiğinde, vaktiyle tuhaf bulduğu ve tiye aldıkları devlet adamlığı ile ihtilalcı ayrımını en azından gözetiyor gibidir. Esere ilave edilen “N. Ferruh Alkend’in Nezahet N. Ege Hanım’a Mektubu” isimli bölümden, yazarın fikir değişimlerinin türünü tespit edebiliyoruz. İşte bu husus, dış politikayı kimin belirleyeceğine ve yürüteceğine ilişkin evrensel probleme işaret etmesinin dışında, Türkiye’nin çağdaşlaşmasının sınıfsal, kentli toplum yapısına kavuşmasından ve yönetimde kuvvetler ayrılığını ilke edinmesinden geçtiğini kavramakta güçlük çeken, berrak olmayan zihinlerin varlığına işaret etmektedir.²⁴ Teorik bakımdan ise Türk çağdaşlaşmasının, tarihi seyrine bakıldığında, çıkış yolu olarak sekülerliğe doğru kaçınılmaz şekilde ilerlediğini, görmezden gelen monşerlikten / dekadanlıktan bozma bir ‘yabancılıkla’ karşılaşırız.²⁵ Derinlerdeyse, toplumun ‘hayali bir seyirciye oynayan’²⁶ fenomeni veya psikozyatıyor olmalıdır. Bu itibarla, eserin en başat özelliklerinden olan, ‘olgular tarihçiliği yerine olaylar tarihçiliğini’ baz alan yaklaşımı, tarihçiliğimizin kronik ‘kuşkuculuğunun ve yabancılığının’ yakıtını doldurmakla kalmayıp, en tipik haline emsal teşkil eder. *İkincisi*, İttihatçıların Paris grubunun, Selanik ve Manastır hizipleri üzerinde fikri hegemonya kurduğu iddiası, Türkiye’ye miras kalan merkeziyetçi rejimi eleştirmesi için yazarın çıkış noktasıdır. Bu arada Jön Türk hizipleri üzerine çoğu tarih kitabında bulamayacağımız detayları barındırdığını itiraf etmeliyiz. Oysa, Türkiye’de çağdaşlaşmanın ulus bilincinin yerleşmesinden geçmekle birlikte, siyasi ve idari imtiyazlardan ziyade kuvvetler ayrılığına bağlı olduğu uzmanlarca kabul edilmektedir. Bu ince ayırım yetisi halen ‘felsefe’ yerine ‘sağduyunun’ tekelindedir.

Alkend, sistem sorunundan hareketle, İttihatçıların iç ve dış siyasetini, dolayısıyla Cumhuriyet’e yansıyan boyutunu örtülü biçimde eleştirmekten de geri durmamıştır. Öyle ki, iç siyaset bakımından, Hariciye Murahhaslığı sırasında, Iğdır’dan Ankara’ya göndereceği mektupların bir ayda gidebileceğini öğrendiği için, “merkeziyetçiliğin ümran ve terakki hamlelerini geciktiren ve felce uğratan bir köstek olduğundan” söz etmiştir. Aslında bu görüşleriyle, Faruk Sümer’in, ‘Osmanlı’nın Anadolu’ya hiçbir şey vermediği ve geri bıraktığına’²⁷ ilişkin siyasal, sosyal ve iktisadi gelenek eleştirilerinin habercisi gibidir. Doğrudur, Osmanlı, doğu despotizmi ve korporatizm dahilinde siyaseten, fiskalizm ve provizyonizm bakımından ise iktisaden, ‘batılı anlamda’ hiçbir zaman ‘devlet’ olmamıştır. ‘İmparatorluk’ sistemi dahilinde ‘yönetmek’ (politika) yerine ‘idare’ (siyaset) etmek durumunda kalmıştır. Kapitülasyonların ve millet sisteminin istismara açıklığı ise devleti derinden sarsmıştır. Söz konusu tecrübeler ışığında hassasiyetlerini hesaba katan Osmanlı hükûmeti ise Rus tehlikesini

²⁴ Osmanlı’da eğitim sistemi, İran’dakinin aksine siyasetle ünsiyet geliştirdiğinden ve bîat-korku denkleminde yaslanan eğitim faaliyetlerinde bulunduğundan, şakirtlerin fikri yapılaşmaları kuşkucu bir bulanıklık içerisine sürüklenmiştir. Bu bağlamda, dinin gerçek anlamıyla siyasallaşmaya başladığı 17. yüzyıldan itibaren kelamcılarının bile felsefeci pozisyonuna kaydıkları, adeta rollerin karıştığı süreç başlamıştır. Kur’an’dan meşveret’i haklı göstermeye dönük, gerçekte siyasetle ilgisiz ayetleri yorumlamaya çalışmaları, en çarpıcı emsali teşkil eder. Bay Alkend’in ise Mektep-i Sultani’de okuduğunu biliyoruz. Ancak, ibtidâiyyede ve rüşdiyyede gördükleri eğitimin modern eğitimle çelişen tarafları olduğunu söylemek mümkündür. Maarif sorunu konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: N. Berkes, *a.g.e.*, s. 321, 352, 443.

²⁵ Niyazi Berkes, “iki yüzyıl süren deneylerin hepsinin 20. yüzyılda birer kısır döngüler tekrarlanması ve anakronizm haline geldiğinden” söz etmektedir. Bakınız: N. Berkes, *a.g.e.* s. 17-23, 495.

²⁶ Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye’de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları., İstanbul 2017, s. 95.

²⁷ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları*, 6. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016, s. 15-16.

önceleyerek, Doğu Anadolu'nun gelişimini geciktirmek için elinden geleni yapmıştır.²⁸ Alkend'in eleştirmek için fırsat kolladığı Asım Bey'in hariciye nazırlığı sırasında bölgeyi merkeze yaklaştırabilecek demiryolu kararlılığının artmaya başladığına dair bulgularımız vardır.²⁹ İlginç gelebilir ama İttihatçıların, kanıksanmış bağımsız hareket tarzlarına koşut biçimde meslekten diplomatların sözüne itibar ettiğini gözlemledik. Asım Bey dış siyaseti belirlemesinde dikkate alınan isimlerden yalnızca biridir. Dolayısıyla, İttihat ve Terakki'nin dış siyasetinde yayılmacılık yerine çıkarları muhafaza etmeye yönelik edilgen tutumlar netleşmeye, Misak-ı Milli'nin temelleri atılmaya başlamış gibidir. Cumhuriyet ise İttihatçıların siyasi ve iktisadi bağımsızlık girişimlerini referans alarak, hem batıcı hem ulusçu taraflarıyla, devleti ve toplumu modernleştirmiştir. Yine de, devletin çeşitli gerekçelerle gözetmek zorunda kaldığı jeopolitik statükonun her zaman geçerliliğini koruduğuna inanıyoruz. Pasifliğin gerekçelerine dönem fark etmesizin alt ve üst düzey görevlilerin, panteist ve nihilist esintileri, hatta sorumsuzlukları karıştığı için ataleti tevekkülden ayırmak daima güçtür. Sonuçta, eserde bu detayların içyüzü yer almaz. Gerçek detayın, ârızî veya münferit olaylar silsilesi yerine, siyaset, diplomasi ve tarih ilminin kavramlarından geçtiğini belirtmez. Ancak, okuru ister istemez meraklandırdığı için araştırmaktan alıkoyamaz. Bu sayede tarihin nasıl tersten okunabileceğini veya yazılabileceğini öğrenmemizi sağlar.

Alkend'in dış siyaset eleştirilerini irdelediğimizde ise ideolojisinin veya demokrat zihniyetinin tesirlerini bir kez daha fark ederiz. İnancımıza göre, bu ideolojinin kimi temsilcileri hedefleriyle büyük tezat içerisine girerek, despotizmin kırıntılarını (ben-merkezciliği) teşkil ettiği oluyordu. Aydın despotizmi bunların yalnızca bir türüdür. Aydınların, derin düşünme eylemleri, kişileri ve olayları özdeşleştirme meyzetleri, kendi zekalarını fark etmelerini de sağlıyordu. Sırası gelmişken, yazarın *"hepimiz biliriz ki maalesef toplumumuzun büyük kısmı okumak, yazmaktan mahrumdur ve meşrutiyet hayatının acemisidir. Fakat asla ahmak değil hatta zekidir."* vurgusunda bulunması önermemizin müspet (olumlu) boyutuna denk düşmektedir. Fakat *"kerameti kendinden menkul"* sayan kimseler nezdinde evliyalık adeta yeniden canlanarak, menfi (olumsuz) boyut kazandığı sık görülmektedir. Bu doğrultuda, hikayeci (rivayetçi) tarihçilik despot aydınların sıkça başvurduğu araçlardan biridir. Kıssa anlatan bir evliyanın büyüüne kapılmamak nasıl mümkün değilse, somut kişilerden ve olaylardan bahseden aydına hayır diyebilmenin imkânı neredeyse yoktur (!) Zaten Alkend gibi *'romantik'* aydınlar nazarında tarihçi *"geri dönmüş bir peygamber"*³⁰ değil midir? Parantez açmak gerekirse, liberalizm etrafında başlayan otonomi taleplerinin, -Arnautluk örneğinde tescillendiği üzere- bağımsızlığa giden sahnenin son perdesi olduğunu -yıllar geçmesine karşın itiraf etmemek- doğruya doğru derken, eğriye eğri dememektir. Benzer şekilde, Hariciye Nazırı Asım Bey'in (1911-12) İngiltere'nin Hindistan müşaviri Ali Han aracılığıyla bildirilen Sırp ve Yunan tekliflerinden haberdar edilmesine karşın, adım atmamasından bahisle, İttihatçıların diplomasiyi bilmedikleri gibi Balkan bozgununa sebep olduklarına gönderme yapmıştır. İttihatçıların diplomasiyi iyi kullanamadıkları, Talat Paşa'nın alt görevlilerin sağlıklı olmayan uygulamalarını desteklediği ve Ali Han'ın İngiliz bağlantılarının ve mezhebinin Erken Cumhuriyet yönetimi dışında³¹, anglofil *'sayılabilecek'* dönemin Hariciye Nazırı Asım Bey'in bile sıcak bakmadığı gerçeği bir kenara bırakılırsa, Sırp ve Yunan tekliflerinin samimiyetinin son derece kuşkuyla olduğuna dair elimizde zaten yeterince kanıt vardır.³² Tekrarlamak gerekirse, Alkend, iç siyaset eleştirilerindeki ideolojik yargılarını dış siyaset yorumlarına yansıtmaya devam etmiştir. Bunu şu *'söylenceden'* anlıyoruz: Nureddin

²⁸ Alan Bodger, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çeviren: Ahmet Fethi, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2013, s. 143-144.

²⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II, Kısım: I, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 507- 510.

³⁰ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul 2010, s. 141.

³¹ N. Berkes, *a.g.e.*, s. 512. Erken Cumhuriyet'in mezhep yaklaşımını karşılaştırmak için ayrıca bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 160.

³² S. Alparslan, *a.g.t.*, s. 121.

Ferruh Bey, Londra Sefareti'nde evrak memuruyken, Büyükelçi Tefvik Paşa, Ali Han'ın bildirdiği Sırp-Yunan tekliflerini, Hariciye Nazırı Asım Bey'e iletme üzere, bizzat kendisine yazdırmıştı. Üzerinden bir süre geçtikten sonra ise Balkan Savaşı çıkmıştı. İstanbul'a izinli geldiği bir sırada Hariciye Kalem-i Mahsus Müdürü Edhem Bey'i görmüştü. Londra'dan gönderilen tahriratın, Asım Bey tarafından hasıraltı edildiğini Edhem Bey'den öğrenivermişti. Alkend ise tahriratın Dışişleri Bakanlığı'nın arşivinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Araştırmalarımız Alkend'in *'söylencesini'* gerçeklemektedir. Ancak Alkend, Asım Bey'in, Bulgarlar ile sürmekte olan müzakereleri riske atmamak adına teklifleri nazikçe geri çevirdiğinden hiç söz etmemektedir. Asım Bey'in haysiyetini korumak için güya belgeyi hasıraltı bile etmeyecek kadar pervasız ve pişkin olduğunu çıkarsamamızı istemektedir. Kısacası, yalnızca isimlere, tarihlere, olaylara değinip, öylece bırakmıştır. Böylece, okurun devlete ve topluma yönelik *'kuşkuculuğunun ve yabancılığının'* azalmasına yardım etmez. Sonuçta, İttihatçıların dış siyasetindeki içe dönük tutumun Cumhuriyet'in dış siyasetine miras kalmasını ima yollu eleştirir.

Değinilen kimi ayrıntılar müstesna olmak üzere, okurun eseri çok ihtiyatla karşılaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, araştırmacıların anıların-hatıratların subjektif değer taşıdıklarını ve birincil kaynaklarla mutlak suretle kıyaslamasının yapılması gerektiğini hatırlatıyor. Eser, II. Meşrutiyet dönemi diplomasi tarihi alanındaki kaynak kısırlılığı göz önüne alındığında ise anı-hatırat türlerinin önemini hissettirmektedir. Bir başka ifadeyle, Alkend'in anıları, II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet dönemine ışık tutması hasebiyle siyaset ve diplomasi tarihi alanında başvurulabilecek önemli eserlerden saymak mümkündür. Ahrâr Fırkası'na ilişkin doğrudan bilgi veren kaynakların sınırlılığı bilindiği için alanında önemli bir boşluğu doldurduğu da söylenebilir. Üstelik, anı türünün ötesinde tarih kitabı niteliği taşıdığı için yazarın maksadı - belirtilen kaynak sınırlılığı gibi nedenlerden ötürü- hasıl olabilmektedir.

Sonuç olarak bahse konu anı kitabı, Osmanlı Ahrâr Fırkası'nın bağlantılarına (Heyet-i Müttetika), kimlerden kurulduğuna (Ahmet Fazlı, Celalettin Arif, Kıbrıslı Şevket Bey, Kıbrıslı Yüzbaşı Tefvik, Mahir Sait) sınıfına (bürokratlar grubu), pozisyonuna (muvazene ve murakabe), ayırmaçlarına (liberalizm, çekirdek kadrodan teşkil edilmiş şeffaf yapı) varıncaya değin kısmi doneler bağışlayarak 31 Mart Olayı kapsamında olay örgüsü ile birlikte kaleme alınmıştır. Kitabın temel önermesi İttihat ve Terakki, Balkan Cemiyeti iken Ahrâr'ın Avrupalı Fırka olduğudur. Bu doğrultuda Alkend'in *"Ahrâr Fırkası ve II. Meşrutiyet Anıları"* isimli eseri adem-i merkeziyetçilik propagandası yapmakta olup; gerek yazarın ontolojik bakımdan her iki dönemin de ürünü olması (Osmanlı-Cumhuriyet) ve gerekse her iki devletin diplomasisine ilişkin anektotlar bağışlaması açısından okunmaya değerdir. Üstelik, Erken Cumhuriyet döneminde, Alkend'in dışişleri kariyerini sürdürebilmesi, üniter devlet anlayışıyla çatışan geçmişini yeni rejimin önemsemediği yargısına bizi sürüklemektedir. İhtimal ki, eski çevrelerde ve literatürde, *'hakk-ı müktesep'* sanıyla tarif edilen hariciyecilere duyulan konjonktürel ihtiyaçlar kadar, *"İttihatçı olmayanlara"* kariyer kapısının açık tutulması, diplomasi kariyerinde şansının yaver gitmesini sağlamıştır. Tevsi-i mezuniyet tartışmaları üzerine diyalog içerisine girdiği Prens Sebahattin'in yakın dostlarından Doktor Nihat Reşat Belger'in ise ileride Atatürk'ün doktoru olması şaşırtıcı olmasa gerektir (!?) Bu açılardan eserin, Erken Cumhuriyet'in siyasi ve ideolojik mücadelelerine dair asgari / kısmi olmakla beraber ilginç ipuçları bağışladığı söylenebilir. Hatıratın, Tarık Zafer Tunaya'nın yararlanmadığını ifade etmeliyiz. Bununla birlikte Alkend ile röportajı sayesinde birinci derecede bilgiler edinmek vasıtasıyla, Ahrâr Fırkası'nı demokrasi tarihimize batılı anlamda gerçeğe en yakın ilk partileşme teşebbüsü olarak tanımlayabilmişti.³³ Nihai analizde, incelediğimiz eser, tarihe düşülen ilgili notu, Tunaya'nın vefatından yaklaşık yirmi yedi sene sonra daha anlamlı kılmaktadır.

³³ T.Z. Tunaya, *a.g.e.*, s. 175-187.

KAYNAKÇA

- Akşin, Sina., *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.
- Alparslan, Serkut, *Meşrutiyet Dönemi Hariciye Nazırlarından Asım Bey'in (Mustafa Asım Turgut) Osmanlı/Türk Diplomasisindeki Yeri (1908-1918)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II, Kısım: I, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- Bodger, Alan, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çeviren: Ahmet Fethi, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2013, s. 125-174.
- Bora, Taml, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları., İstanbul 2017.
- Bridge, Fr., "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Çeviren: Ahmet Fethi, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2013, s. 57-87.
- Çelik, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar, II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Büke Kitapları Yayınları, İstanbul 2004.
- Demirel, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı Ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, *Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914*, Libra Yayınları, İstanbul 2015.
- Koloğlu, Orhan, "İttihat ve Terakki Partisi'nin Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 233-239.
- Kolcu, Ali İhsan, *Serbest Şiirin İlk Kuramcısı: Nureddin Ferruh Alkend, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Salkımsöğüt Yayınları., Erzurum 2017.
- Nureddin Ferruh Alkend - Ahrâr Fırkası ve II. Meşrutiyet Anıları*, Hazırlayan: Ali İhsan Kolcu, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap Yayınları, İstanbul 2010.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları*, 6. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.